ROVATVEZETŐ:

Dr. Terbe István *egyetemi tanár*

Az Európai Unió eredetvédelmét elnyert hungarikum: a hajdúsági torma

Dr. Hodossi Sándor

DE AGTC Kutatási és Fejlesztési Intézet

Magyarország területileg legkoncentráltabb előállítású növénye a torma. Fűszerezésre, ételízesítésre használják a fűszerpaprikához hasonlóan, de mindkettőt zöldségféleként tartják számon. Leveleit saláták készítésére, ill. ízesítésére is felhasználják. A rizómák víztartalma 70 % körüli. Az ásványi anyagok közül elsősorban a kálium, kalcium, magnézium és a kén érdemel említést. C-vitamin-tartalma 97 mg/100 g, de jelentős nagyságrendű – 11-12 % körül – összes cukrot is tartalmaz. A jellegzetes ízét adó ***mirozin*** mustárolaj mintegy 15 g/kg nagyságrendben található benne. A tormát az élelmiszeripar is feldolgozza és a kozmetikai ipar is felhasználja. A népi gyógyászatban baktericid hatású leveleit kisebb sebek fertőtlenítésére és köhögéscsillapításra használták fel. A rizóma fogyasztását tüdőbetegeknek ajánlották, később fény derült koleszterincsökkentő hatására is. Megfigyelték továbbá, hogy kozmetikumként felhasználva alkalmas a petyhüdt bőr feszessé tételére és a szeplők halványítására.

A hajdúsági torma termelése összefüggő tájegységben 13 település, Debrecen (Bánk, Haláp), Létavértes, Újléta, Kokad, Álmosd, Bagamér, Vámospércs, Hosszúpályi, Monostorpályi, Nyírábrány, Nyíracsád, Nyírmártonfalva, Nyíradony területére terjed ki. Ebben a térségben rendelkezésre állnak termesztésének feltételei, a laza talajok, a bőséges napfény, párás levegő, és tegyük hozzá, a termesztéséhez nélkülözhetetlen kézi munkaerő is. Ebből a térségből származik a magyar termelés több mint 90 %-a, és az Európában kereskedelmi forgalomba kerülő torma mintegy fele. A magyar kivitel gyakorlatilag nyers exportot jelent – és kétharmada –Németországba és Lengyelországba irányul.

Az Európai Bizottság eredetvédelmét 2009-ben nyerte el, a magyar élelmiszerek közül harmadikként (985/2009 EK rendelet HL L 277/15). Ez a tény a termék nemzetközi megismertetésében és piacra juttatásának elősegítésében jelenthet segítséget.

Az eredetvédelem csak a felsorolt 13 településen előállított olyan tormára vonatkozik, amely az előző évben begyűjtött talpgyökérdugvány megvastagodásából jött létre egy tenyészidőszak alatt. A hajdúsági torma világosbarna színe és kémiai összetétele miatt (30-32 % szárazanyagot és viszonylag kevés mustárolajat tartalmaz) kevésbé csípős ízű, ezért jól elkülöníthető a másutt termesztett tormától. A hajdúsági torma minőségét a Hajdúsági Torma Termékpálya Bizottság (TOTEB) van hivatva ellenőrizni és minőségét szavatolni,

1. kép **Sűrű bakhátas tormatermesztés**

2. kép **A torma lombozata a hajtásválogatás után**

de feladata a termelés koordinálása is. A Hajdúságban jelenleg kb. 2 ezer család él tormatermesztésből úgy, hogy közben még további 10 ezer embernek biztosít munkát és megélhetést.

A 2011. évi magas felvásárlási árak jelentős mértékben megnövelték a termelési kedvet. A termelés 2012-ben 8-9 t/ha átlagtermés mellett 1800-2000 hektárra terjedt ki, és az előállított torma mennyisége meghaladta a 16 ezer tonnát. Ez már egyértelműen túltermelés volt és eladhatatlan készleteket eredményezett. Régi felismerés, hogy bár a torma nagy eltartó képességű növény, de csak korlátozott kereslet nyilvánul meg iránta. Jó áron mintegy 10 ezer tonna körüli mennyiség értékesíthető. E feletti nagyságrendben – 13 ezer tonnáig – alacsonyabb áron ugyan, de még eladható. A 2012. évi 16 ezer tonna – ahogy ez előre látható volt – már eladhatatlannak bizonyult. Mintegy 2-3 ezer tonna a földben maradt, míg a felszedett, de eladhatatlan termés hűtőházba került.

A Hajdúságban az 1800-as évek vége, ill. az 1900-as évek eleje óta termesztenek említésre méltó nagyságrendben tormát. A növényt az akkor Debrecenbe települt bolgárkertészek honosították meg. A bakhátas, egyéves termesztés (és az akkor értékesnek számító Nürnbergi fajta) azonban csak az 1920-as évek elején jutott el a tájba. Egyes források szerint a nagyváradi káptalan, Faulwetter Ignác nevű erdőmérnökének, más dokumentumokban található adatok szerint Szilágyi Gábor nevű vincellérének közreműködésével. Az is lehetséges, hogy mindketten kivették a részüket a hajdúsági torma termőtáj kibontakoztatásában. A termesztés rohamos gyorsasággal terjedt. Mostani területe és termelési volumene már az 1930-as években kialakult. Ebben jelentős szerepe volt Rotter Miksa budapesti zöldség-gyümölcs nagykereskedőnek, aki nem csak felvásárolta a termést, de a termelést is szervezte. A második világháború éveiben a termelés visszaesett, lényegében megszűnt. Újraindításában az Álmosdon élő Nemes Imre játszott meghatározó szerepet, aki az1950-es évek elején nem csak újraindította termelést, de az értékesítést is megszervezte (az akkori ÁFÉSZ bevonásával).

A hajdúsági tormatermesztés sajátosságai

- Sűrűsoros bakhátas termesztés,
- a szaporítóanyag gondos előkészítése,
- a tenyészidőszak alatti hajtásválogatás,
- a rizómákon fejlődő oldalgyökerek két alkalommal történő eltávolítása,
- az öntözés,
- a folyamatos talajlazítás, leveggőztetés (gyomirtással egybe kötve),
- a betakarítás szakaszos jellege,
- biológiai alapok: a fajták.

A sűrűsoros elrendezés azt jelenti, hogy a tormát 40 cm alap, és 30 cm orom szélességű bakhátakon termesztik 90 cm sor- és 25 cm növénytávolság mellett. A tényleges ***hektáronkénti növényszám*** 40-50 ezer körül alakul (*1. kép*).

A gondos ***szaporítóanyag-előállítás*** azt jelenti, hogy a szabványban előírtnál (20 cm hosszúság és 5 mm átmérő) erősebb, fejlettebb (20-22 cm hosszúság, 6-8 mm átmérő) dugványt használnak fel. A dugvány felső rügyei felfelé irányuló (heliotrópia), az alsó részein lévők lefelé irányuló (geotrópia) hajtásokat fejlesztenek. Azért, hogy az ültetésnél ne tévedjenek, a dugványok alsó részét ferdén vágják le. Az előkészítés sajátossága még, hogy a dugvány középső részéről ledörzsölik a rügyeket. Az ilyen módon előkészített szaporítóanyagot a kiültetés előtt 2 héttel homokba rétegezve szabadban, vagy fólia alatt előhajtatják. A kiültetés április végén, május elején történik úgy, hogy a bakhát tetején készített lyukakba helyezik a dugványokat 2-3 cm-es földtakarással.

A ***hajtásválogatás***ra a kiültetés után 4-6 hét múlva, május végén, június közepén kerül sor (*2. kép*). Ez azt jelenti, hogy

csak a legerősebb, rendszerint központi elhelyezkedésű hajtást hagyják meg, a többit eltávolítják.

A Hajdúságban a tormát ***öntözik.*** Általában árasztásos módszert alkalmaznak, mert a bakhátas termesztés kézenfekvő lehetőséget biztosít erre. Az öntöző víz 10 %-át a dugványkiültetés és a hajtásválogatás között, 70 %-át a hajtásválogatás és az érés kezdete között, 20 %-át az érés idején juttatják ki. A dugványok az ültetés után 2-3 hét múlva hajtanak ki. Ettől kezdve a ***talajt folyamatosan szellőztetni, levegőztetni kell.*** Ez a munka a ***gyomirtás***t is magában foglalja. Végzésére május vége és augusztus vége között folyamatosan szükség van.

A ***betakarítás*** műveletei október közepe és november közepe között kezdődnek. Az első fázis a lombozat 4-5 cm-es csonkra történő visszavágása, a gyökerek felszedése előtt 1 héttel. A rizóma *felszedés úgy kezdődik, hogy a gyökerek alatt* 60-70 cm mélységben egy *„U" alakú ekét járatnak*, amellyel 5-6 cm-t emelnek a növényeken. A felszedés kézzel történik, majd a növényeket 1 m magas kupacokban tárolják a válogatásig (*3. kép*). A ***feldolgozás*** a következő évi szaporítóanyagot jelentő talpgyökér dugványok levágásával kezdődik. Ezután kerül sor a koronának nevezett levélrozetta eltávolítására, majd az oldalgyökerektől tisztítják meg a rizómákat. A megtisztított tormát ***osztályozzák*** (*4. kép*). Csak a legalább 20 cm hosszú, 25 mm átmérőjűek minősülnek első osztályúnak. A másodosztályú torma átmérője 20 mm-es is lehet.

3. kép **A feldolgozásig (válogatás, osztályozás) kupacokban tárolt torma**

4. kép **Tisztított, osztályozott rizómák**

A Hajdúságban folyó tormatermesztés sajátosságai között a ***biológiai alapok***at, a ***fajták***at is meg kell említeni. Ezeket kezdetben maguk a termelők állították elő szelekcióval, később ezt a munkát felkészült nemesítők tudatosan, korszerű módszerekkel végezték. A jelenlegi 6-7 fajtából álló választék nemzetközi kitekintésben is nagy merítési lehetőségnek számít. Összehasonlításul: az Amerikai Egyesült Államokban feleannyi fajta képezi a választékot.

A hajdúsági tormatermesztés nemcsak térségi, hanem nemzetgazdasági szempontból is fontos tevékenység. Többször annyi embert foglalkoztat, tart el, mint egy nagyobb ipari létesítmény.

Fennmaradását nem az időnként hiányosságként felemlegetett monokultúrás jellegű termesztés és a saját előállítású szaporítóanyag-felhasználás ***veszélyezteti***, hanem ***a túltermelés.*** Emiatt került a hajdúsági torma 2012-ben és 2013-ban korábban nem tapasztalt kritikus helyzetbe. A felmerült gondokra a Vidékfejlesztési Minisztérium is reagált. Közleményt adott ki, miszerint kész arra, hogy rendeletben szabályozza a felvásárlást, és lépéseket tegyen a belső piac megerősítése érdekében. ■